

вбачаємо в більш глибокому та вдосконаленому дослідженні особливостей становлення цих взаємин на кожному віковому етапі дошкільного дитинства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вікова психологія / за ред. Г.С. Костюка. – К. : Радянська школа, 1976. – 272 с.
2. Вікова та педагогічна психологія : [навч. посібник] / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – 2-ге вид. – К. : Каравела, 2009. – 400 с.
3. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія : [навч. посібник] / Т.В. Дуткевич. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 424 с.
4. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника : автореф. дис. ... докт. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О.Л. Кононко. – К., 2001. – 37 с.

5. Мельник І.С. Особливості впливу взаємин з дорослими і однолітками на самооцінку старшого дошкільника : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / І.С. Мельник. – К., 2009. – 20 с.

6. Павелків Р.В. Дитяча психологія : [навч. посібник] / Р.В. Павелків, О.П. Цигипало. – К. : Академвидав, 2008. – 431 с.

7. Приходько Ю.О. Вибіркові взаємини: їх значення в особистісному розвитку дитини дошкільного віку / Ю.О. Приходько // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія «Філософія, педагогіка, психологія». – К. : Видво Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова, 2009. – Вип. 5. – С. 182–188.

8. Репина Т.А. Социально-психологическая характеристика группы детского сада / Т.А. Репина. – М. : Педагогика, 1988. – 232 с.

9. Якименко Л.І. Дитина в колективі однолітків: соціальний аспект підготовки до школи / Л.І. Якименко // Дошкільне виховання. – 2012. – № 6. – С. 8–11.

УДК 378.22:159.923.3

ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ, ЯКІ ЗДОБУВАЮТЬ ДРУГУ ВИЩУ ОСВІТУ

Мишко Н.М., асистент
кафедри психології

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті проаналізовано сутнісні особливості психологічних категорій «цінності» та «ціннісні орієнтації». Розглянуто основні наукові дослідження з питань природи й генезису ціннісно-сміслової сфери особистості. Охарактеризовано основні різновиди, структурні елементи цінностей та провідні уявлення щодо функцій, які виконують ціннісні орієнтації в житті людини. Описано результати досліджень ціннісно-сміслової сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту.

Ключові слова: *цінність, ціннісні орієнтації, ціннісно-сміслова сфера, професія психолога, майбутній психолог, друга вища освіта.*

В статье проанализированы существенные особенности психологических категорий «ценности» и «ценностные ориентации». Рассматриваются основные научные исследования по вопросам природы и генезиса ценностно-смысловой сферы личности. Охарактеризованы основные разновидности, структурные элементы ценностей и ведущие представления о функциях, которые выполняют ценностные ориентации в жизни человека. Описываются результаты исследований ценностно-смысловой сферы будущих психологов, получающих второе высшее образование.

Ключевые слова: *ценность, ценностные ориентации, ценностно-смысловая сфера, профессия психолога, будущий психолог, второе высшее образование.*

Myshko N.M. RESEARCH THE VALUE-SEMANTIC SPHERE OF FUTURE PSYCHOLOGISTS WHO GET A SECOND HIGHER EDUCATION

The article analyzes the essential features of psychological categories “value” and “value orientation”. The basic research on the nature and genesis of value-semantic sphere of the person. It describes the main varieties, the structural elements of the values and ideas of leading functions that perform value orientations in life. It describes the results of studies of value-semantic sphere of future psychologists, receiving the second higher education.

Key words: *value, value orientation, value-sense sphere, psychologist profession, future psychologist, second degree.*

Постановка проблеми. У сучасних соціально-економічних та політичних реаліях українського суспільства постає необхідність реформування наявної системи освіти, що приводить до необхідності її теоретичного осмислення та практичного вдосконалення, зокрема й системи професійної підготовки. Тенденція все більшої гуманізації освіти спричиняє виникнення особливих вимог до професійної освіти, яка покликана виховувати різнобічну, гармонійну особистість із розвинутою ціннісною сферою, що визначає її спрямованість та професійну культуру. З іншого боку, політично-економічна криза, яку переживає наша держава, зумовлює нові запити суспільства до практичної психології, що приводить до загострення потреби в підготовці висококваліфікованих психологічних кадрів. Це стає можливим через формування ціннісно-сислової компетентності майбутнього психолога, яка є підставою для регуляції його поведінки й діяльності. Особливий інтерес становить визначення системи ціннісних орієнтацій майбутнього психолога, який здобуває другу вищу освіту, оскільки ця форма навчання має скорочений термін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема цінностей і ціннісних орієнтацій, які є важливою категорією емпіричного дослідження розвитку особистості, посідає одне із чільних місць у психологічній літературі, неодноразово привертаючи увагу й активізуючи дослідницький інтерес багатьох науковців. На психологічних аспектах змістової характеристики понять «цінність» та «ціннісні орієнтації» акцентують свою увагу Б. Ананьєв, О. Асмолов, І. Бех, О. Бодальов, Л. Божович, М. Борисевський, Б. Братусь, Ф. Василюк, Л. Виготський, М. Каган, З. Карпенко, І. Кон, Г. Костюк, Д. Леонтьєв, О. Леонтьєв, В. Мухіна, В. М'ясищев, Г. Радчук, С. Рубінштейн, В. Тугаринов, Д. Узнадзе, В. Ядов та інші вчені. Особливості динаміки ціннісних орієнтацій розкрито в працях А. Адлера, В. Вундта, К. Левіна, А. Маслоу, Г. Олпорта, К. Роджерса, Дж. Роттера, В. Франкла, Е. Фромма та інших науковців.

Дослідженню ціннісних орієнтацій молоді присвячено низку розвідок, у яких розглянуто взаємозв'язок ціннісних орієнтацій із професійною спрямованістю (роботи таких авторів, як М. Варбан, Т. Данилова, Ю. Долинська, Г. Нікіфорова), з ефективною професійною діяльністю (праці Н. Максимчук, Є. Научитель, Г. Нікіфорової, М. Сулейманова та інших учених). Існує значна кількість вітчизняних досліджень, присвячених особливостям підготовки практич-

них психологів (О. Бондаренко, Ж. Вірної, С. Максименко, В. Панок, Н. Пов'якель, В. Семиченко, Н. Чепелевої та інших науковців), становленню й розвитку самосвідомості психолога (І. Андрійчук, А. Самойлової, О. Сапогової, Н. Шевченко), особливостям динаміки ціннісної сфери психолога (Н. Антонової, Т. Вілюжаніної, Н. Іванцева, Т. Кадикової, Т. Тітової) тощо.

Дослідники визначають сутнісні особливості ціннісних орієнтацій, їх функції, структурні компоненти, особливості динаміки та взаємозв'язок наявної ціннісної системи й реальної поведінки. Низку праць присвячено вивченню особливостей ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, аналізу наявної системи ціннісних орієнтацій, їх специфіці та особливостям динаміки в процесі навчання. Проте наявні розвідки присвячено здебільшого студентам стаціонарної форми навчання. Важливим, на нашу думку, є визначення основних особливостей ціннісно-сислової сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту за скороченим терміном навчання.

Постановка завдання. З огляду на наведене метою статті є теоретико-емпіричне дослідження особливостей ціннісно-сислової сфери майбутніх психологів у процесі здобуття ними другої вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для здійснення теоретичного аналізу взаємозв'язків та розмежування понять «цінність» і «ціннісні орієнтації» значущою є концепція Б. Ананьєва, на думку якого центром дослідження для багатьох наук є ціннісні орієнтації груп та особистості, спільні цілі діяльності, життєва спрямованість або мотивація поведінки людей. У психології такий центр духовного розвитку особистості виступає як цілісна сукупність або система свідомих ставлень особистості до суспільства, групи, праці, самої себе (В. М'ясищев), як взаємозв'язок смислу та значення (О. Леонтьєв), як динаміка установки (Д. Узнадзе, О. Прангішвілі та інші автори), як моральні позиції й мотиви поведінки особистості (Л. Божович). Усі ці різноманітні характеристики особистості утворюють сутність її внутрішнього світу й суспільної поведінки, спрямованої на засвоєння та відтворення цінностей життя й культури.

Окрема людина може користуватися лише тими цінностями, які є в її суспільстві. Тому цінності життя окремої людини відображають суть цінностей суспільного життя, що її оточує. Спрямованість на ті чи інші цінності утворює її ціннісні орієнтації [1].

Сучасні дослідники, незважаючи на багатогранність понять «цінності» й «ціннісні орієнтації», роблять спроби логічного обґрунтування їх змістової сутності та динаміки розвитку. Зокрема, М. Слюсаревський визначає цінності як абстрактний та об'єктивований феномен внутрішнього життя, натомість ціннісні орієнтації – як процесуальний феномен, ближчий до дії, акту, ніж до певного стабільного стану [4].

Ціннісні орієнтації особистості виконують подвійні функції. Система ціннісних орієнтацій виступає, з одного боку, вищим контролюючим органом регуляції всіх збудників активності людини, визначаючи прийнятні способи їх реалізації, а з іншого – внутрішнім джерелом життєвих цілей людини, виражаючи, відповідно, те, що є для неї найбільш важливим і має особистісний зміст. Отже, система ціннісних орієнтацій є найважливішим психологічним органом саморозвитку й особистісного зростання, визначаючи водночас його напрям і способи здійснення.

Обрання другої вищої освіти є актом саморозвитку людини, розкриття нею своїх потенційних можливостей, інтенцій. Розвиток особистості дорослої людини нерозривно пов'язується з її професійним становленням і характеризується поступовим зростанням рівня суб'єктної активності й аксіогенезу, що визначає ступінь особистісного самоздійснення в різноманітних сферах життя. Самоздійснення особистості передбачає переважання внутрішніх чинників розвитку особистості над зовнішніми, діяльнісне відстоювання власної індивідуальності. Одним із можливих варіантів професійного самовизначення випускників вищих навчальних закладів є рішення змінити професію. Перехід від зовнішньодетермінованого розвитку до саморозвитку зумовлюється зростанням ролі внутрішніх чинників особистості, які суттєво впливають на її регуляційні процеси, визначаючи унікальний для кожної людини ціннісний вектор розвитку.

Кожній професійній групі притаманний свій сенс діяльності, своя система цінностей. Це цінності, які визначаються насамперед спрямованістю діяльності на конкретний об'єкт цієї професії. Тому великий інтерес становлять професійні групи, чия діяльність як форма самореалізації особистості обумовлюється морально-етичними принципами щодо об'єкта. Прикладом такого виду професій є діяльність психолога, яка є специфічною завдяки колу своїх завдань, зумовлених взаємодією фахівця з найширшим спектром явищ навколишньої соціальної дійсності (від політич-

них, економічних, культурних перетворень у суспільстві до конкретних життєвих труднощів окремої людини). У своїй діяльності психологу доводиться стикатись із різними віковими, соціальними, культурно-етичними категоріями людей, однак об'єктом його діяльності завжди залишається індивідуальність людини, яка звернулася за допомогою. При цьому варто враховувати, що в ході такої взаємодії сам психолог стає елементом близького оточення цієї людини. Усе це вимагає від психолога наявності особливих індивідуальних якостей, світогляду, системи цінностей, насамперед осмисленого, інтегрованого ставлення до себе як до суб'єкта професійної діяльності.

Як зазначає К. Седих, невід'ємною частиною формування психологічної готовності до професійної діяльності майбутнього психолога є професійний образ світу. Його специфіка визначається через систему професійних понять, він є одним із найважливіших суб'єктивних чинників, що визначають особливості професійного ставлення й удосконалення за період навчання у вищому навчальному закладі [5].

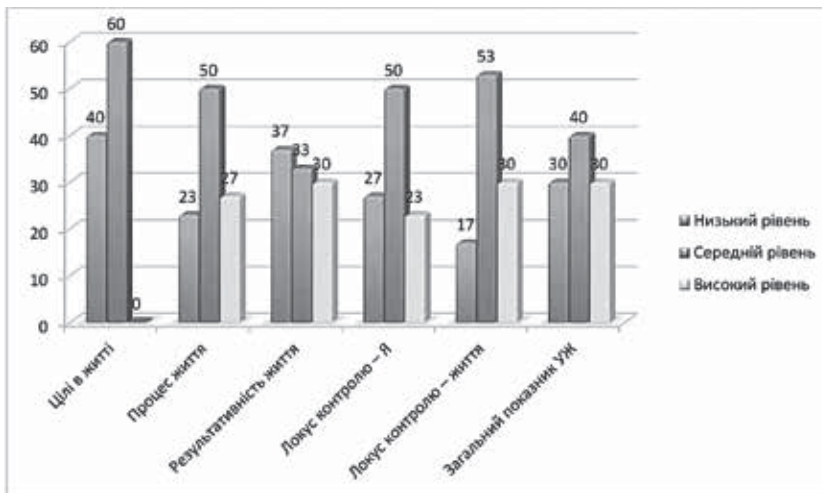
Сенс як вроджену мотиваційну тенденцію розглядає В. Франкл. На його думку, сенс, який є детермінантою поведінки та розвитку особистості, не може бути знайдено, винайдено людиною, його може бути лише відкрито. Здійснюючи сенс свого життя, людина здійснює себе, і в цьому контексті самоактуалізація виступає лише побічним продуктом самоздійснення [6]. У зв'язку із цим варто розглянути структуру смислових утворень дорослих людей, які обирають засобом самореалізації професійне перепрофілювання, часто на протилежну професійну категорію.

Нами було проведено дослідження на визначення структури ціннісно-смислової сфери майбутніх психологів 1 та 2 курсу, які здобувають другу вищу освіту за спеціальністю «Психологія» за дворічною програмою навчання. Загальна вибірка дослідження становила 60 респондентів (54 жінки та 6 чоловіків), які здобувають другу вищу освіту за спеціальністю «Психологія». Віковий діапазон респондентів вибірки становить від 22 до 49 років. Для досягнення поставленого завдання нами застосовано методики «Тест смисложиттєвих орієнтацій» Д. Леонтьєва, ціннісний опитувальник Ш. Шварца та математичну статистичну обробку даних.

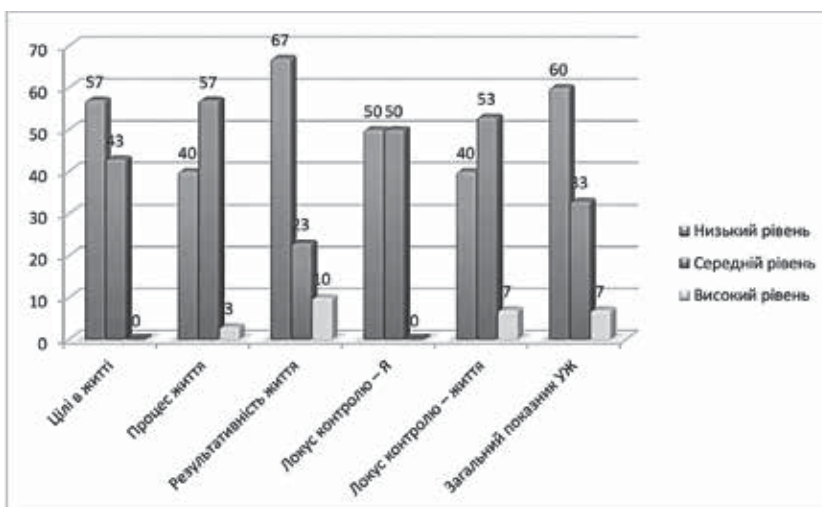
Розглянемо результати дослідження показників смисложиттєвих орієнтацій (за Д. Леонтьєвим) майбутніх психологів 1 курсу, які здобувають другу вищу освіту за спеціальністю «Психологія» (див. рис. 1).

Згідно з даними діаграми (рис. 1) для цієї вибірки характерним є переважаання середніх значень за всіма субшкалами тесту. Найвищі рівні прояву мають показники субшкал «Результативність життя», «Локус контролю – життя» та «Загальний показник усвідомленості життя», трохи нижчі значення – показники субшкал «Процес життя» та «Локус контролю – Я». Водночас досить низькими є показники субшкал «Цілі в житті» та «Результативність життя». Отже, дані свідчать про наявність усвідомленого, відповідального ставлення до життя й розуміння його закономірностей. Респонденти сприймають своє життя як досить насичене, проте результативність життя або задоволеність своєю самореалізацією є досить суперечливою в цієї групи опитаних. Показники «Локус контролю – Я» і «Локус контролю – життя» можуть свідчити про тенденцію до планування без реального наміру щодо втілення планів.

Рис. 1. Показники ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту, 1 курсу (n=30, %)

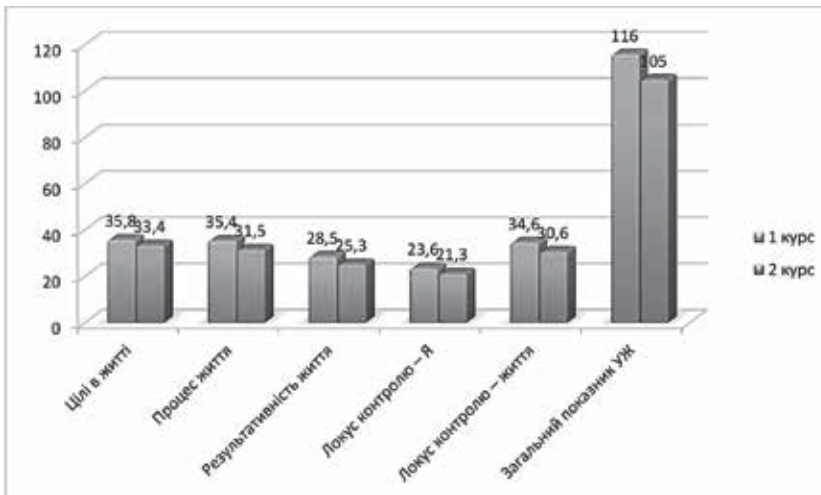
Рис. 2. Показники ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту, 2 курсу (n=30, %)

Розглянемо результати дослідження показників смисложиттєвих орієнтацій (за Д. Леонтьєвим) майбутніх психологів 2 курсу, які здобувають другу вищу освіту за спеціальністю «Психологія» (див. рис. 2).

Згідно з даними діаграми (рис. 2) для студентів 2 курсу, які здобувають другу професію за спеціальністю «Психологія», характерним є спад усіх показників. Найбільше знизилась показники субшкал «Результативність життя», «Цілі в житті» та «Загальний показник усвідомленості життя». Отримані результати можуть означати певну екзистенційну й смислову розгубленість респондентів, які не відчувають задоволення від пройденого відрізка життя, його продуктивності та осмисленості, не мають чітких планів на найближче майбутнє.

Далі порівняємо показники респондентів 1 та 2 курсів (див. рис. 3).

Згідно з даними діаграми (рис. 3) усі смислові категорії як на першому, так і на другому курсі перебувають у межах середніх значень. Високих показників смисложиттєвих орієнтацій у майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту, не виявлено. Однак на другому курсі бачимо зниження за всіма показниками, що виходять навіть за межі середніх. Так, знизившись, показник загальної усвідомленості життя опустився з верхньої межі середнього рівня прояву до верхньої межі низького рівня. Це може характеризувати людей, які отримують другу вищу освіту зі спеціальності «Психологія», як прожекторів, плани яких не мають реальної опори в сьогоденні та не підкріплюються особистою відповідальністю за їх реалізацію. Також знизившись, виходять за межі середніх значень показники за субшкалами «Цілі в житті», «Результативність життя» та «Локус контролю – Я». Дані свідчать, що в цілому респонденти виявляють певну незадоволеність процесом самореалізації, зневіру в себе, відсутність чітких цілей на майбутнє, які надають життю осмисленості, спрямованості й тимчасової перспективи. Це може зумовлюватись адаптаційним періодом входження в нову професійну сферу, що

Рис. 3. Порівняльний графік показників ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту, 1 та 2 курсу (n=60, середнє значення)

часто супроводжується незадоволеністю таким моментом життєвої ситуації, невпевненістю як у власних силах, так і в правильності обраного шляху. Це може бути пов'язане з тим, що у випробовуваних поки що не завершилась професійна ідентифікація, вони не задоволені поточною ситуацією, не впевнені в рішенні працювати за фахом, завершивши курс навчання.

Застосування методики смисложиттєвих орієнтацій Д. Леонтєва показало спад середніх значень. Це свідчить про фактичну наявність кризи завершення навчання, яка супроводжується посиленням екзистенційної тривоги та взаємопов'язаними явищами ціннісно-цільової дезорієнтації.

Далі проаналізуємо методику Ш. Шварца, яка дозволяє вивчити особливості ціннісно-сміслової сфери, що необхідно для усвідомленого й зваженого прийняття рі-

шень про своє професійне майбутнє. Отримані результати дослідження ціннісних типів майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту, наведено в таблиці.

Як бачимо з таблиці, високі значення мають такі типи цінностей на першому та другому курсах (рейтинг від 1 до 4): гедонізм (задоволення, насолода життям), стимуляція (прагнення до новизни й глибоких переживань), традиції (повага традицій, смиренність, благочестя, прийняття своєї долі, помірність), духовність (внутрішня гармонія, життя більше духовними інтересами, ніж матеріальними, розуміння свого

призначення в житті, єднання з природою). Отже, найбільш виражені, значимі типи цінностей майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту, не змінюються протягом навчання, змінюються лише числові вираження таких цінностей.

Згідно з теорією динамічних відносин між ціннісними типами Ш. Шварца 10 ціннісних типів організовано в дві біполярні осі: «відкритість змінам – консерватизм» та «самозвеличення – самотрансцендентність». Дії, що здійснюються відповідно до кожного типу цінностей, мають психологічні, практичні й соціальні наслідки, які можуть вступати в конфлікт або, навпаки, бути сумісними з іншими типами цінностей. Такі типи цінностей, як гедонізм і стимуляція, належать до осі відкритості змінам, традиції – до консерватизму, а духовність – до самотрансцендентності.

Таблиця

Особливості прояву типів ціннісних орієнтацій у студентів другої вищої освіти за спеціальністю «Психологія»

№	Тип цінностей	1 курс		2 курс	
		Середнє значення	Ранг	Середнє значення	Ранг
1	Гедонізм	19,6	2	21,6	1
2	Досягнення	12,2	7	12,3	5
3	Влада	12,7	5	12,29	6
4	Самовизначення	11,5	9	11,4	9
5	Стимуляція	22,6	1	19,7	2
6	Конформність	12,6	6	12,2	7
7	Традиції	16,5	3	16,0	3
8	Соціальність	8,3	11	8,2	11
9	Безпека	11,9	8	11,8	8
10	Зрілість	10,5	10	10,2	10
11	Соціальна культура	7,4	12	6,9	12
12	Духовність	13,1	4	12,5	4

Під цінностями Ш. Шварц мав на увазі «усвідомлені» потреби, що безпосередньо залежать від культури, середовища, менталітету конкретного суспільства. Обрані найбільш рейтинговими типи цінностей майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту, є переважно сумісними, хоча в них є також прихований конфлікт: прагнення до задоволення, насолоди життям, до новизни й глибоких переживань може суперечити діям, спрямованим на підтримання традицій, норм поведінки та смиренності. У нашому випадку це може означати обрання традиційного шляху самореалізації й саморозкриття через заклади вищої освіти, що за рольовими позиціями студент – зріла особа може викликати внутрішні суперечності.

Результати математико-статистичної обробки даних показують, що вони мають високий рівень статистичної значущості ($p \leq 0,05$ та $p \leq 0,01$ за ϕ -критерієм Фішера). У цілому результати дослідження свідчать про недостатню сформованість ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту, що у свою чергу може стати об'єктом більш детального вивчення та можливого формувального впливу в подальшому.

Висновки. Структура професійної компетентності психолога включає не лише знання, уміння та навички, а й професійний образ світу, набір професійно значущих властивостей особистості, у які імпліцитно вбудовано ціннісно-смыслову систему світосприйняття. У зв'язку із цим дослідження ціннісно-смысловой сфери майбутнього психолога, який здобуває другу вищу осві-

ту, дає можливість детальніше розглянути чинники професійної перепідготовки дорослої людини, а отже, і визначити психологічну готовність її до виконання в майбутньому своїх професійних обов'язків за новим фахом.

Проведений аналіз не вичерпує всі аспекти окресленого питання. Перспективи його дослідження вбачаємо в подальшій теоретичній та емпіричній розробці проблеми вивчення ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту. Також для більш точного й детального розуміння специфіки означеної проблеми плануємо провести порівняльний аналіз особливостей ціннісно-смысловой сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту, з майбутніми психологами, які здобувають першу базову освіту, та психологами, які працюють за фахом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ананьев Б. О проблемах современного человекознания / Б. Ананьев. – М. : Наука, 1977. – 265 с.
2. Анисимов С. Духовные ценности: производство и потребление / С. Анисимов. – М. : Прогресс, 1988. – 254 с.
3. Леонтьев Д. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции / Д. Леонтьев // Вопросы философии. – 1996. – № 4. – С. 15–25.
4. Основи соціальної психології : [навч. посібник] / за ред. М. Слюсаревського. – К. : Міленіум, 2008. – 495 с.
5. Седих К. Психологія взаємодії систем: «сім'я та освітні інституції» : [монографія] / К. Седих. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 228 с.
6. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл ; пер. с англ. и нем. под общ. ред. Л. Гозмана и Д. Леонтьева. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.